

GYETVAN RENÁTA: Egy este Arannyal Tanárok éjszakája a Petőfi Irodalmi Múzeumban

A 2017-ben rendezett *Múzeumok Őszi Fesztiváljának*¹ mottója – *Az ajtó nyitva áll!* – Szabó Magda születésének századik évfordulójára utalt, s egyúttal azt sugallta, hogy a kiállítások megtekintése mellett egy-egy rendhagyó tárlatvezetéssel a kulisszák mögé is betekinthetünk. A már hagyománnyá vált programsorozat széles kínálatában a pedagógusoknak és óvodapedagógusoknak szóló programok csoportja *A lámpás én vagyok – Tanárok éjszakája* címet viselte.

Október 27-én a Petőfi Irodalmi Múzeum (PIM) várta az érdeklődőket egy igazán izgalmas Éjféli párbajra.² Magyartanárként és a múzeumpedagógia nagy kedvelőjeként, s miután 2015-ben született szakdolgozatomban éppen a PIM múzeumpedagógiai foglalkozásait vizsgáltam, nem volt kérdés, hogy ott leszek a múzeumban. Kíváncsian vártam a programot, amelyre azzal a céllal érkeztem, hogy az ott szerzett élményeimről, az ott tanultakról a kollégáim számára beszámolót írjak.³

Az őszi szünetet megelőző, elsősorban pedagógusoknak szánt programon sok ma-

gyartanár megragadta az alkalmat, hogy az Arany-émlékév és a PIM-ben május 15-én megnyílt Arany János emlékkiállítás kapcsán az életműről közösen gondolkodjanak. *Gulyás Gabriella* főmuzeológus, a PIM főigazgató-helyettesének köszöntője után meghallgattuk *Margócsy István*⁴ irodalomtörténésznek az Arany-émlékévhez és a PIM Arany János emlékkiállításához kapcsolódó előadását, majd a kiállításban barangolva tovább gondolkodtunk Aranyról, és megismertük a tárlathoz kapcsolódó foglalkozásokat.

JÓL ISMERJÜK-E ARANY JÁNOST?

Margócsy az Arany életműnek a konvencionálistól eltérő olvasatát kínálta fel a hallgatóság számára. Azzal a felütéssel indította előadását, hogy Arany 150 éve a magyar irodalom egyik központi alakja, és nincs is talán olyan ember ma Magyarországon, aki ne ismerné. A kérdés az, hogy jól ismerjük-e Arany Jánost?

Érdekes, hogy Arany már életében bekerült a kötelező tananyagba. Az 1870-es években, Eötvös József minisztersége idején készítették el az egész ország számára kötelező tanterveket, ahol Arany rögtön kitüntetett szerepet kapott. Bekerült a

¹ Az eseménysorozatot 2017-ben szeptember 25. és november 12. között rendezték meg.

² A cím egy Arany-ballada címe, a ballada hőse a múlt árnyaival birkózik, ahogy az előadás pedig a hagyományos Arany-értékelés örökségével.

³ A szerző szándéka találkozott az ÚPSz szerkesztőségének felhívásával, amelyben beszámolókat kértünk a Tanárok éjszakája programjairól. (a Szerk.)

⁴ Az előadó az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézetének habilitált egyetemi docense.

tankönyvekbe, sőt olyan segédkönyvek is születtek, amelyek megmagyarázták a tanulóknak, hogy mit is kell Arany Jánosról gondolni. Ezek a tankönyvi ismeretek hagyományozódtak 150 éven keresztül, sőt a mai köztudatot is leginkább ez az interpretáció határozza meg. Ritkán adódott a 150 év alatt olyan radikális újraolvasási kísérlet, ami átjutott volna a szűk szakmai kör határain. A valóban új értelmezési javaslatokat az olvasóközönség és a szakma egy része is elutasította. Margócsy István példaként hozta fel Milbacher Róbert 2009-ben megjelent, *Arany János és az emlékezet balszama* című könyvét,⁵ amely alapos és sokoldalú megközelítést ad Arany Jánosról.

Aranynak azok a művei élnek a szakma határain túl, amelyek benne vannak a tananyagban. Margócsy példái szerint mindenki tudja, hogy a *Toldit* Arany írta, de a magyar lakosságnak csak a töredéke olvasta a *Toldi szerelmét*. Azt a tényt is sokan ismerik, hogy Arany *Csaba trilógiát* tervezett, de már a *Buda halálát* is kevesen olvasták, nemhogy azokat a további elkészült részeket, amelyeket a költő a *Csaba trilógiához* írt.

Margócsy szerint van egy határozott Arany-interpretációs stratégia és egy Arany olvasati javaslat, ami rendkívül erősen meghatározza azt, hogy mit szoktunk és mit lehet gondolni Aranyról. Hiszen a költőről mindenki tudja, hogy neurotikus volt, nehéz anyagi körülmények között élt, sokat panaszkodott, hajlamos volt a depresszióra és szenvedett attól, hogy szerepet kell vállalnia a társasági életben. De vessünk egy pillantást Arany életpályájára: a költő érettségi, diploma nélkül lett

az Akadémia főtítkára. Tehetsége révén mindig jó állásokat kapott, életének utolsó tíz évében pedig a korabeli magyar kultúrpolitika egyik legfőbb méltósága volt. Mégis, az Aranyról kialakított kép mintha ezt mellőzné. Betegsége, szegénysége állandóan nagy hangsúlyt kap (baráti beszélgetésekben én is találkoztam azzal a kijelentéssel, hogy Arany János igen rossz anyagi körülmények között élt és szegényen halt meg), pedig Arany élete végén komoly tőkével és jelentős birtokkal rendelkezett. Az idős Aranyt a kortárs radikális fiatal írókörökben többek között azért sem szerették, mert nem volt elég szegény; jól kereső költő volt.

Ehhez kapcsolódik az is, hogy Arany már életében nemcsak tananyag lett, hanem a korabeli irodalompolitika legfőbb igazodási pontja is. Közvetlen barátja, Gyulai Pál megalkotta azt az irodalmi értékrendszert, amely az Aranyféle irodalmiságot tette követendő példává. Ezért is volt a 19. század végén annyi lázadás – nem Arany személyével vagy költészetével, hanem mintává tett imágójával szemben. Ezért sem meglepő, hogy Ady Endre nem volt túl jó véleménnyel Aranyról, hiszen Adynak az Aranyféle irodalmiság koncepciójával szemben kellett érvényesítenie saját irodalomszemléletét.

A hagyományos Arany-kép kritikájára másik példát is említ Margócsy. Szinte mindenki tudja, hogy Petőfi és Arany a magyar irodalom „ikerszüleit”. Gyulai Pál így ír róluk *Arany János* című emlékbeszédében: „De bár a sors oly korán elválasztotta őket egymástól, a magyar nemzet emlékezete örökre összefűzi költői

a korabeli magyar
kultúrpolitika egyik
legfőbb méltósága volt

⁵ Milbacher Róbert (2009): *Arany János és az emlékezet balszama. Az Arany-hagyomány a magyar kulturális emlékezetben*. Ráció, Budapest.

*alakjokat, mint egy kor ikerszülotteit, egymás kiegészítőit.*⁶

Ebből kifolyólag úgy tanuljuk és tanítjuk az iskolában, hogy Arany János és Petőfi Sándor ugyanazt az irodalmiságot képviselték. Ennek a bemutatásnak az alapja tökéletesen igaz: Petőfi és Arany jó barátok voltak, viszont Petőfi korai halála miatt ez a barátság csupán két évig tartott. Barátságuk bizonyítéka a fennmaradt levelezés, ami két nagy szellem játékos vetélkedését és egymáshoz közeledését

mutatja be. Azonban nem szabad elfelejteni, hogy Petőfinek az irodalom berkein belül ugyanilyen erős baráti kapcsolata volt Jókai Mórral, Pálffy Alberttel, de mivel velük egy ideig együtt lakott, a barátságról nem maradt fenn írásos dokumentum. Arany levelezéseiből pedig kiderül, hogy Tompa Mihállyal, Lévai Józseffel ugyanolyan jó és intenzív barátságot táplált, mint amit a Petőfihez írt levelei mutatnak.

Viszont a 19. század végén Gyulai Pál megkonstruálta a népnemzeti irodalmiság nagy vízióját, ami bizonyos értelemben ma is hat. Ehhez kiszemelte – az egymáshoz tényleg közel álló – Aranyt és Petőfit, és rájuk építette a teljes irodalmi koncepcióját. Ez azonban teljes mértékben konstrukció volt. Ha megnézzük a korabeli dokumentumokat, láthatjuk, hogy Arany Jánost életében senki nem kötötte össze Petőfivel. Az elemzők két teljesen különböző költői pályát vázoltak fel 1882-ig, senki nem mondta azt, hogy hatottak egymásra. Ezt és Arany egész pályáját csupán Arany halála után konstruálta meg Gyulai. Erős hagyományt megalapozva. Alapkonceptiója szerint azért egészítik ki egymást, mert

Petőfi a lírikus, Arany pedig az epikus a magyar irodalomban.

E miatt egészen az 1970-es évekig – amikor Németh G. Béla és tanítványai, szinte botrányt kavarva, tanulmánykötetükben a lírikus Aranyt helyezték első helyre – Arany a magyar epika bajnokaként jelent meg. Gyulai koncepciója szerint ő az, aki a 100 éves törekvést, elvárást – hogy legyen végre magyar eposzuk – beteljesítette a *Toldiban* és a *Buda halálában*.

Gyulai koncepciója viszont sok fontos momentumtól eltekint. Nem veszi figyelembe – amit mindenki tudott, csak nem interpretált –, hogy Arany jelentős lírai verseket alkotott. Az *Őszikék* meglepően modern líraisága sehogy nem

fért bele az általa megformált klasszikus Arany-képbe.

A Nagyvidai cigányok című művét is elutasítóan fogadták, mert nincs benne az a csillogó perspektíva, amit *Toldi* felkínál. Szkeptikus történet szemlélet jellemző a műre, nincs benne semmiféle nemzeti pozitívitás. Ezt a művet egészen más típusú írói tartás, történet- és művészet szemlélet jellemzi, mint a *Toldit*.

Margócsy eszünkbe juttatta azt is, hogy Arany egész életében küzdött az eposszal. Állandóan kételyek gyötörték, hogy kinek írja a nemzeti eposzt, kinek kell a nemzeti eposz. Erről szól a *Csaba királyfi Előhangja*:

Mi emel? mi tart fön? mi sugall? mi biztat?...
Kebelem egy hangja. Követem is aztat.
Egy hang, mely csilingel az égi madárban,
Hogy lerombolt fészket rakja késő nyárban;

Gyulai Pál megkonstruálta a népnemzeti irodalmiság nagy vízióját

⁶ Hermann István (szerk. 1956): *Gyulai Pál válogatott művei*. Szépirodalmi, Budapest. (Magyar Klasszikusok), II, 33.

Mely a pók fonalát százszor megfonatja,
Noha füstbe százszor menjen áldozatja;
S mely, hatalmasb szóval, a költőben
riad:
„Ha későn, ha csonkán, ha senkinek:
írjad!”

Arany tehát az eposzt, ha senkinek nem kell, akkor is megírja, de bizonytalan a befogadó közeget illetően. Nem tudja, van-e az a nemzeti irodalom iránt érdeklődő emlékezeti kultúra, amelybe a műve beilleszkeszhetne. Hogy ez a kétely mennyire erősen élt Arany Jánosban, azt az előadó két ismert ballada értelmzésével is alátámasztotta.

Kinek énekelnek az apródok a *Szondi két apródja* című balladában? A költő nem tesz arról említést, hogy az apródok énekét bárki is hallgatná. A két apród kiállításának nincs visszhangja. Arany nem írja le azt sem, hogy mi lett a két apród sorsa. (A krónikákból tudjuk, hogy a két apród átment a török táborba.)

A költői tartást még inkább heroizáló *A walesi bárdok* című balladájában is ezt figyelhetjük meg. Nem jelenik meg, hogy a walesi urak mit szólnak a bárdok énekéhez. Hogy szolidaritást vállalnak-e velük, s hogy miként őrzi az emlékezet a walesi bárdok énekét. Nincs kifejtve, hogy mi volt az értelme a költői vállalásnak. Arany János kételyeit figyelembe véve valóban fontosnak tekinthető, hogy mindezt kihagyta a balladából.

Arany számtalan helyen valóban azt írja meg, epikusként, ami *van*. De érdemes megfigyelni, hogy miről feledkezett megkissé a „nagy realizmus” koncepció Gyulaitól egészen a marxistáig. Balladáinak témáit és eszközeit az irodalomtörténet nem tárgyalta kellő súlyal. Pedig balladáiban kísértetek járnak, a szereplők közül sokan

megbolondulnak. Ezekben a művekben Arany a lélektani és szociálpszichológiai szélsőségeknek olyan tartományáig jut el, ameddig a korabeli költészetben senki. Ettől van balladáinak az a tépett retorikája, hogyha nem tankönyvi segítséggel olvasnánk, akkor nehezen értenénk. Ha például nem azt nézzük az *V. László*ban, hogy ki volt V. László, akkor teljes a káosz, az örület a versszakok között; a versben kizárólag a lélektani feszültségek fokozása zajlik.

A „nagy realizmus” koncepció arról is elfeledkezett, hogy Arannál sok leírás eltolódik a vízió irányába – például realista

koncepcióval igen nehéz lenne értelmezni a *Toldi estéjének* első énekét. Egy versszakon keresztül írja le azt a tényt, hogy ősszel a nap rövidebb lesz. De miként, hogyan, hiszen a

költészetben ez a döntő. A leírásban a természetnek feje van, mely őszbe csavarodik: ez az antropomorf kép a természethez fűződő mitikus viszonyt jelez. Majd a lemenő nap int az öregeknek, akik elkezdik haláltáncukat.

A Gyulai-féle és a marxista koncepcióból egyaránt hiányzik Arany humora is, holott az egyik legjátékosabb magyar költőnk. Nagy eposzaiban is vannak olyan játékok, humoros, ironikus gesztusok, kétértelműségek, amelyek problémát okoztak az interpretációban. Utóbbira Margócsy *A Szondi két apródjának* első két sorát hozta fel példaként:

Felhőbe hanyatlott a drégeli rom,
Rá visszasüt a nap, ádáz tusa napja;

A magasztosan induló balladában Arany a nap két jelentését keveri össze, de úgy, hogy feloldhatatlan, mit is mond, ezzel pedig a bizonytalanság érzetét kelti. A nap az égitestet és az időt is jelenti, így

az egész szituációt furcsa fényben tünteti fel, mintha a Nap játszaná vissza az egész eseményt, amit néhány nappal ezelőtt láthatott. Arany másutt is él a kétértelműség groteszk játékaival, ami a korabeli balladák esetében szokatlan: „Mint hulla a hulla!...”.

Margócsy tanár úr előadása végén felvasta a *Bolond Istók* első énekének második és harmadik versszakát, mely számára a legszebben illusztrálja Arany János életművének sokszínűségét. Arany ezekben a sorokban pontosan leírja, milyen költészetet szeretne és mi is a költészet:

Éz a hullámos emberszív nedélye:
Halandó létünk cukrozott epéje.

ÖNARCKÉP ÁLARCOKBAN⁷

Az előadás szorosan összekapcsolódott a kiállítással,⁸ hiszen ennek megalkotói a Margócsy előadásában is említett, 150 éve érvényes értelmezést próbálták megbillenteni.

Gulyás Gabriella elmondta: a teret két részre osztották; a bordó színű jobb oldalon reflektáltan önironikus emlékkiállítás fut végig, mely játékos elemekkel viszonyul önnön történeti hagyományaihoz, eredet- és célképzetéhez. A vitrinek – a kurátori és látványtervezői ötletnek köszönhetően – nem a padlón állnak, hanem 90 fokkal megdőntve, mintegy a falból emelkednek ki, jelezvén, hogy a tárlat újragondolja és konstruálja az írói emlékezet múzeumi feldolgozásának formanyelvét. Ebben a térrészben Aranyhoz kapcsolódó eredeti tárgyi emlékeket

reflektáltan önironikus
emlékkiállítás fut végig

fedezhetünk fel: itt sorakoznak relikviái, sorsának fontos helyszíneiről készült fotók, kortárs kéziratok, a költő által javított és jegyzetelt iskolai dolgozatok, s a korszak meghatározó tendenciáit jelző képzőművészeti alkotások, melyek közül sokat eddig még sehol nem láthattunk. A bőséges tárgyanyag egyrészt bemutatja azt a közeget, amely Aranyt formálta, másrészt elmélyült böngészése közelebb hozhatja a költő személyiségét a látogatókhoz, a mai diákokhoz.

A zöld szín dominálta bal oldal a művekre fókuszál, pontosabban a művekből kiemelt hősökre vagy éppen antihősökre, hogy e karakterpárokon keresztül érzékelhetővé tegye Arany művének lélegzetelállító sokszínűségét, fantáziadúságát, emberi mélységét és összetettségét.

Ezen a két részre osztott kiállításon végighaladva, az első tér bordó oldalán Arany János gyermekkorával ismerkedhetünk meg. A zöld oldalon a karakterpár egy hős (Toldi) és egy antihős (Bolond Istók). A kreatív feladatok itt leginkább a *Toldi*hoz kötődnek. A múzeumpedagógusok a tanulókkal együtt felidéz-
zik Toldi alakját, majd a diákok megismerik Bolond Istókot is.

A második térben Arany balladái kínálnak olyan témákat, amelyeket többnyire középiskolásokkal szoktak feldolgozni. A karakterpárt, Ágnes asszonyt és Attilát az köti össze, hogy mindkét műben gyilkosság történik. Arany írásaiban gyakran jelenít meg mélylélektani ábrázolásokat. Fogékony a női sorsokra, a női lélekábrázolásra és ez az *Ágnes asszony* című műben

⁷ A program kalauzai *Gulyás Gabriella*, az intézmény főigazgató-helyettese és a Múzeumpedagógiai és Felnőttképzési Főosztály főosztályvezetője, valamint az intézmény múzeumpedagógusai voltak.

⁸ *Önarckép álarokban*. A Petőfi Irodalmi Múzeum Arany János-emlékkiállítása 2019. február 28-ig látogatható.

gyönyörűen megjelenik. A kiállításban látható gazdag képanyag nagyon jól tükrözi azt a lélektani állapotot, amely műveiben kirajzolódik. A tanulók – az Arany balladáira oly jellemző – balladai homályban felmerült kérdésekre keresik a válaszokat; a hangsúly a keresésen van, nem kell konkrét választ kapniuk. A drámapedagógia eszközeit bevetve foglalkoznak a témával, általában kiscsoportos formában. A diákok bírósági tárgyalást improvizálva ütköztetik érveiket Ágnes asszony ártatlansága mellett vagy ellen, így az érveléstechnika gyakorlására is van lehetőség. A tér másik oldalán a *Buda halála* című mű kínál lehetőséget a történelmi kitekintésre és arra, hogy más szempontból is megközelítsük Aranyt.

A harmadik tér karakterpárja Akakij Akakijevics és a bárdköltő. Itt lehetőség nyílik a költői, művészi, emberi szerepekről beszélgetni. A szövegalkotás mellett – melyet idézetekkel, versekkel segít a múzeumpedagógus – ebben a térben megjelenik Petőfi és Arany levelezése, barátságára.

ebben a kiállításban helyet kap Arany Tompával folytatott levelezése is.

A negyedik tér karakterpárja Vojtina és a Tamburás öreg úr. Budapest világvárossá válik – erről Arany is ír – és mindezt a kiállítótérben gazdag képanyaggal illusztrálják. Vojtina a városi flâneur, Arany egyik

alteregója. A Tamburás öreg úr pedig a Margitsziget fái alatt ülő költő, aki akkor is énekel, ha már nincsen hallgatója. A tanulók itt *Egy világváros születése* című képsorozatot

készíthetnek tablettel, ezáltal a teret is alaposabban felfedezhetik.

Végezetül mindenképp meg kell említenem, hogy a kiállítás tele van jobbnál jobb interaktív játékokkal: a Toldi erőpróbánál a kar irányításához, emeléséhez tényleg erő kellett, amit mi sem bizonyít jobban, mint hogy másnap valóban éreztem a karjaimat. Az utolsó teremben pedig örökbe fogadtam egy szót; hogy ez a játék pontosan mit is takar, azt bárki megtudhatja, ha ellátogat tanulóival erre a nagyszerű kiállításra.

a kiállítás tele van jobbnál jobb interaktív játékokkal

A Humánus Alapítványi Iskola diákjai a kiállításon, a Kádár Anna múzeumpedagógus vezette foglalkozáson, Komári Lilla tanárnő kíséretében